

Damjana Kogovšek*
Jerneja Novšak Brce**

Vloga kulturne identitete gluhih in naglušnih mladostnikov v procesu vzgoje in izobraževanja

The role of cultural identity of deaf and hard of hearing adolescents in the educational process

Izvleček

Razvoj kulturne identitete gluhih je kompleksen in težaven proces, ki so ga predvsem v prejšnjem stoletju proučevali številni raziskovalci. Ugotovili so, da na razvoj identitete gluhih vpliva veliko različnih dejavnikov, ki so jih nato v svojih študijah dokazali s kvalitativnimi ali kvantitativnimi raziskovalnimi metodami, ki so vključevale različne spremenljivke, kot so stopnja izgube sluha, vključitev v vzgojno izobraževalne ustanove, oblika šolanja in okolje, v katerem odrasčajo, način komunikacije itd. Vsi ti dejavniki vplivajo drug na drugega in se med seboj povezujejo. Gluhe in naglušne osebe, med katerimi so številna skupina tudi gluhi in naglušni mladostniki, predstavljajo zelo heterogeno skupino z različnimi avdiološkimi kot tudi demografskimi značilnostmi. Pomembno se je zavedati, da gluhi in naglušni mladostniki uporabljajo različne načine komunikacije, od govorjenega jezika, kjer si lahko pomagajo s slušnimi pripomočki, do znakovnega jezika. Vse to vpliva na razvoj njihove kulturne identitete. Gluhe mladostnike, katerih znakovni jezik je njihov prednostni način sporazumevanja,

Abstract

The development of cultural identity among the deaf is a complex and difficult process that has been studied by many researchers, especially in the last century. They have found that the development of Deaf identity is influenced by many different factors, which they have then demonstrated in their studies using qualitative or quantitative research methods, such as the degree of hearing loss, inclusion in educational institutions, the form of schooling and the environment in which the deaf grow up, the way in which they communicate, etc. All these factors influence and interact with each other. Deaf and hard of hearing people, among whom deaf and hard of hearing adolescents are a large group, are a very heterogeneous group with different audiological as well as demographic characteristics. It is important to note that deaf and hard of hearing adolescents use a variety of communication methods, from spoken language, where they can be assisted by hearing aids, to sign language. All of this has an impact on the development of their cultural identity. Deaf adolescents, whose preferred mode of commu-

* Dr. Damjana Kogovšek, doc., Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani,
e-pošta: damjana.kogovsek@pef.uni-lj.si

** Dr. Jerneja Novšak Brce, asist., Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani,
e-pošta: jerneja.novsak@pef.uni-lj.si

lahko obravnavamo kot jezikovno manjšino z lastnim jezikom in vedenjem. Mnoge študije so pokazale, da gluhi mladostniki, ki uporabljajo znakovni jezik kot svoj glavni način sporazumevanja, sebe obravnavajo kot jezikovno in kulturno manjšino, ne kot osebe s posebnimi potrebami oz. kot osebe z izgubo sluha. Za gluhe osebe je zelo pomemben koncept identitete gluhih, ki poudarja skupnost gluhih z značilnimi načini, ki so privedli do razvoja gluhe kulturne in jezikovne identitete. V članku predstavljamo analize teorije razvoja identitete gluhih ter poudarjamo pomen nekaterih dejavnikov, ki pomembno vplivajo na razvoj identitete gluhih mladostnikov, ki se v fazi svojega odraščanja soočajo z mnogoterimi izzivi. Izpostavljamo in podrobneje opisujemo model razvoja identitete gluhih, ki opisuje proces, v katerem nekatere avdiološko gluhe osebe pridobijo kulturno identiteto gluhih. Predstavljeni model predvideva štiri vrste kulturnih identitet: slišča, marginalna, poglobljena in bikulturalna identiteta. Mladostniki z dvokulturno identiteto se dobro počutijo tako z gluhih kot s sliščimi posamezniki. Pripadajo skupnosti gluhih, vendar cenijo tudi slišče osebe in se z njimi dobro počutijo. Oblikovanje identitete je proces, ki se začne zgodaj v življenju in traja tudi v odrasli dobi.

Strokovnjaki, ki se ukvarjajo s področjem gluhot, se morajo zavedati, da obstaja mnogo dejavnikov, ki vplivajo na oblikovanje gluhe identitete pri gluhih in naglušnih mladostnikih ves čas njihovega razvoja.

nication is Sign language, can be considered as a linguistic minority with their own language and behaviour. Many studies have shown that deaf adolescents who use sign language as their main mode of communication consider themselves as a linguistic and cultural minority rather than as persons with disabilities or hearing loss. The concept of Deaf identity is very important for Deaf people, as it emphasises the Deaf community with its distinctive ways and has led to the development of a Deaf cultural and linguistic identity.

In this paper we present analyses of the theory of deaf identity development and highlight the importance of some factors that have a significant impact on the identity development of deaf adolescents who face multiple challenges during their growing up phase. We highlight and elaborate on a model of deaf identity development that describes the process in which some audiologically deaf persons acquire a cultural deaf identity. The presented model assumes four types of cultural identities, hearing, marginal, immersive and bicultural identities. Adolescents with a bicultural identity feel comfortable with both deaf and hearing individuals. They belong to the Deaf community, but they also value and feel comfortable with hearing people. Identity formation is a process that begins early in life and continues into adulthood.

Professionals working in the field of deafness need to be aware that there are many factors that influence the formation of deaf identity in deaf and hard of hearing adolescents throughout their development.

Ključne besede: gluhi/Gluhi mladostniki, naglušni mladostniki, kulturna identiteta gluhih

Keywords: deaf/Deaf adolescents, hard-of-hearing adolescents, Deaf cultural identity

Uvod

Identiteta se podobno kot drugi razvojni konstrukti pojavlja v pričakovanem razvoju posameznika, znotraj socialno podprtega konteksta. Razvoj identitete je odvisen od velikega števila individualnih in socialnih faktorjev (na primer odnosi v družini; uspešnost komunikacije; spodbujanje individualnosti in povezanosti v družinskem sistemu omogoča mladostniku raziskovanje identitete), najpomembnejša pa je posameznikova sposobnost, da "združi" različne in konfliktne vidike svojega socialnega doživljanja. Razvoj identitete je dinamičen proces in poteka vse življenje. Najbolj kritično obdobje je obdobje mladostništva, ko mora posameznik združiti temelje, ki jih je pridobil v otroštvu, z novimi zahtevami in izzivi osebnih in socialnih izkušenj časa, v katerem odrasča. Mladostništvo ima poseben pomen za razvoj samopodobe kot tudi za oblikovanje identitete, saj prav v tem obdobju posameznik doživlja različne in velike spremembe. Proces oblikovanja identitete je zlasti občutljiv na motnje zaradi radikalnih sprememb v socialni vlogi ali kulturnih pričakovanjih. Tudi znotraj ene kulture je lahko določena skupina izpostavljena dramatičnim spremembam v kulturnih pričakovanjih, visoko sprejemljiva za simptome identitetne zmede. Posamezniki se pogosto zavedo svoje identitete, ko se znajdejo v kritičnih položajih in je ta ogrožena, še posebej to lahko velja za gluhega in naglušnega posameznika.¹ Gluh oz. naglušen posameznik se sooča z mnogimi komunikacijskimi izzivi, ki se pojavljajo znotraj slišče polnočutne družbe in pomembno vplivajo na razvoj njegove lastne identitete kot tudi kulturne identitete. Kulturna identiteta pomeni občutek pripadnosti določeni kulturi – skupnosti, ki si deli isti jezik, zgodovino, običaje, vrednote in med drugim uveljavlja in oblikuje svoj kulturno specifičen izobraževalni sistem ter umetniško ustvarjalnost. Da bi lahko razumeli razlike med posameznimi gluhih osebami v smislu njihovega komunikacijskega, socialnega, kognitivnega in jezikovnega razvoja, moramo najprej razumeti položaj skupnosti, v kateri živijo. Na to pa lahko gledamo z različnih vidikov, kot je avdiološki, politični, jezikovni, socialni idr. Osrednje mesto pri pojasnjevanju gluhe kulturne identitete ima sociološko-kulturni model gluhote, ki obravnava skupnost gluhih kot manjšinsko skupnost, kulturo znotraj večinsko slišče polnočutne skupnosti,² ki upošteva znakovni jezik in dvojezično izobraževanje gluhih otrok.³

Predmet raziskovanja pričujočega prispevka je definiranje in proučevanje koncepta kulturne identitete gluhih in naglušnih mladostnikov v Sloveniji oz.

- 1 Damjana Kogovšek, *Vloga kulturne identitete v rehabilitaciji gluhih mladostnikov*, Doktorska disertacija, Univeza v Ljubljani, 2007.
- 2 Carol Padden, *From the cultural to the bicultural: The modern deaf community*, New York: Cambridge University Press, 1996.
- 3 Lilia A. Teruggi, *Jedna škola, dva jezika. Iskustvo dvojezičnosti u vrtiću i osnovnoj školi u Cossatu*, Zagreb: Hrvatsko društvo tumača i prevoditelja znakovnog jezika gluhih i ERF, 2014.

ugotavljanje pripadnosti gluhih ljudi Gluhi skupnosti in kulturi. V pričujočem prispevku predstavljamo analize teorije razvoja identitete gluhih ter poudarjamo pomen dejavnikov, ki vplivajo na razvoj identitete gluhih mladostnikov, ki se v fazi svojega odraščanja soočajo z različnimi izzivi. Izpostavljamo in podrobneje opisujemo model razvoja identitete gluhih, ki opisuje proces, v katerem nekatere praktično gluhe osebe pridobijo kulturno identiteto gluhih. Na slovenskem ozemlju do sedaj še ni bilo poudarka na razvoju kulturne identitete gluhih in naglušnih mladostnikov oz. gluhih in naglušnih oseb. Cilj naše raziskave je opisati in opredeliti področja kulturne identitete gluhih mladostnikov v Sloveniji ter ugotoviti, katero identitetno področje: slišče, marginalno, poglobljeno in bikulturno, je najbolj zastopano v mladostništvu gluhih in naglušnih oseb.

Glickman⁴ je predlagal model razvoja identitete gluhih, ki opisuje štiri vrste kulturnih identitet. Prva je kulturno slišča identiteta. Ljudje s sliščo identiteto gluhoti dojemajo kot medicinsko patologijo, slišči svet pa kot referenco oz. normo za t. i. 'normalnost in zdravje'. Cenijo govorjeni jezik in trdijo, da so ljudje z izgubo sluha, ne gluhi. Druga vrsta identitete je kulturno marginalna identiteta. Osebe z marginalno identiteto se ne čutijo pripadne ne sliščemu ne gluhemu okolju in imajo lahko težave pri vključevanju v obe družbi. Tretja vrsta identitete se imenuje poglobljena ali imerzijska identiteta gluhih. Ta identiteta vključuje pozitivno identifikacijo z gluhiimi osebami, uporabo znakovnega jezika ter nasprotovanje sliščemu svetu in uporabi govorjenega jezika. Zadnja vrsta kulturne identitete v modelu razvoja identitete gluhih je dvokulturna identiteta. Osebe z dvokulturno identiteto se dobro počutijo tako z gluhiimi kot s sliščimi posamezniki. Pripadajo skupnosti Gluhih,⁵ vendar cenijo tudi slišče osebe in se z njimi dobro počutijo.

Za potrebe našega raziskovanja je bil oblikovan osnovni vzorec gluhih in naglušnih mladostnikov, ki so se šolali v večinskih šolah ter ustanovi za gluhe in naglušne. Zaradi nekaterih nepopolnih podatkov in tudi neustreznosti izpolnjevanja pogojev za raziskavo smo vzorec zmanjšali. Izločili smo tiste gluhe in naglušne mladostnike, ki so predstavljali rizično skupino. Zanimalo nas je, ali se večina gluhih in naglušnih mladostnikov identificira z Gluho skupnostjo in kako izguba sluha vpliva na oblikovanje kulturne identitete gluhih in naglušnih mladostnikov.

4 Neil Glickman in Sanjay Gulati, *Mental Health Care of Deaf People. A Culturally Affirmative Approach*, Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, 2003.

5 Izraz "gluh" je sinonim za angleški izraz "deaf ali hard of hearing", ki se nanaša na gluhega posameznika ali na osebo z izgubo sluha od lažje do globoke naglušnosti. Glede na to se bo izraz naglušen uporabljal le v primeru, ko bo govor o posamezniku z lažjo ali zmerno izgubo sluha. Isti princip velja tudi za izraz Gluh, ki se nanaša na kulturo gluhih posameznikov. Uporaba velike začetnice pri pisanju Gluh pomeni izključno kulturno identiteto.

Teoretično ozadje razvoja gluhe kulturne identitete

Kako se razvija gluha kulturna identiteta znotraj večinske slišne družbe, je odvisno od tega, kakšno mesto pripišemo gluhemu posamezniku v svojem okolju s poudarkom na možnostih ustreznega vzgojno izobraževalnega programa ter poučevanja.

Družba ima pomembno integralno vlogo pri oblikovanju identitete posameznika. Skozi interakcije z drugimi ljudmi, ki so okoli nas, smo sposobni razviti svojo osebnost. Zmožni smo oblikovati zdravo samopodobo (self-concept) in razviti tista pozitivna občutja, ki jih primanjkuje. Naša okolica in izkušnje z njo nam omogočajo spoprijemati se z vsakodnevnimi izzivi v življenju. Kulturna identiteta je povezana s samopodobo, to je z duševnim zdravjem, življenjskim zadovoljstvom in kakovostjo življenja gluhih ljudi: ljudje z marginalno identiteto dosegajo najnižje rezultate pri teh spremenljivkah, tisti z dvokulturno identiteto pa najvišje in takšne rezultate je pokazala tudi naša raziskava.⁶

Teorija psihosocialnega razvoja gluhih in naglušnih mladostnikov

Različne teorije razlagajo razvoj osebnosti in vsaka zase je univerzalna, vendar se vse osredotočajo na značilnosti, ki vplivajo na psihološki razvoj. Čeprav so nekatere od njih opisovale gluhe in naglušne posameznike, predstavlja Eriksonova teorija psihosocialnega razvoja vpogled skozi vsa življenjska obdobja.⁷ Še preden pokažemo, kakšen vpliv ima gluhoti na vsaki od Eriksonovih razvojnih stopenj, je treba ob tem razmišljati o vlogi, ki jo ima komunikacija na sam proces razvoja. Komunikacija lahko igra pomembno vlogo pri oblikovanju in razvoju posameznikove osebnosti, ta pa je tudi odvisna od izgube sluha, ki jo ima gluhi ali naglušni mladostnik. Če se rodi gluhi otrok slišnim staršem oziroma če se ne pojavi interakcijska komunikacija med njimi, je lahko rezultat posamezne razvojne stopnje vse prej kot zadovoljiv. Če se rodi gluhi otrok gluhim staršem, ki uporabljajo enak način oz. jezikovni kod komunikacije, bodo rezultati na posameznih stopnjah odsevali podobne, če ne enake rezultate, kot jih lahko najdemo v interakcijskih okoljih med slišnimi otroki in njihovimi slišnimi starši. Posamezne vidike prikazujemo v tabeli 1.

6 Yael Bat-Chava, Diversity of deaf identities, *American Annals of the Deaf*, 145, 2000, št. 5, str. 420–428.

7 Erik H. Erikson, *Identity, youth and crisis*, New York: Norton, 1968.

Tabela 1: Eriksonovih osem razvojnih stopenj: vpliv gluhotе in razmerje med Slišječimi in Gluhimi starši⁸

stopnja	čas	Gluh otrok/Slišječī starši	Gluh otrok/Gluhi starši
I	rojstvo– 18 mesecev	starši morajo spoznati gluhoto, seznaniti se s tem, kaj pomeni izguba sluha	Gluhi starši že takoj sprejmejo gluhega otroka. So veseli, ker se jim je rodil otrok, njim enak
zaupanje – nezaupanje		stres prevlada občutke topline in vzgoje	starši spoznavajo in razumejo potrebe svojih gluhih otrok
		napet odnos med otrokom in starši, ki se vmeša v osnivanje temeljnega zaupanja	samoizpolnitev staršev omogoča oblikovanje toplega okolja za vzgojo in razvoj zaupanja med starši in otrokom
II	18 mesecev– 3 let	otrok postane mobilni in rad bi raziskoval	otrok postane mobilni in raziskuje svojo okolico
avtonomija – sram, dvom		čeblljanje se lahko ustavi zaradi pomanjkanja spodbud, starši se šele učijo drugega jezika	čeblljanje nadomesti kretanje
		starševska ljubezen je kontrolirana zaradi pretiranega strahu, da bi se otroku kaj zgodilo	razvije se komunikacija med starši (in pomembnimi drugimi) in otrokom
		otrok je lahko zgolj fizično postavljen na določeno pozicijo, kot da bi dobil verbalno navodilo	otrok poskuša razviti neodvisnost od svojih staršev
		onemogočanje otrokove avtonomije in pospeševanje občutkov odvisnosti	otrok poskuša oblikovati občutek avtonomije
III	3–6 let	jezikovni razvoj lahko zaostaja zaradi kretanj in minimalne znakovne (neverbalne) komunikacije	otrokov kretalni besednjak narašča
iniciativnost – občutki krivde		izkušnje z okoljem so lahko omejene, odvisno od tega, kako so starši sprejeli gluhoto, izgubo sluha	otrok se začne gibati in raziskovati širše okolje (lahko pride do interakcij med njim in člani Gluhe skupnosti)
		otrok lahko postavlja omejena, okrnjena vprašanja zaradi omejenih spretnosti kretanja	otrok nenehno sprašuje, postavlja vprašanja

8 Nanci A. Scheetz, *Orientation to Deafness*, Needham Heights, Massachusetts: Allyn and Bacon, 2001.

stopnja	čas	Gluh otrok/Sliščeči starši	Gluh otrok/Gluhi starši
IV	6–11 let	otrok lahko omeji druženje z odraslimi zgolj na sliščeče odrasle	otrok oblikuje asociacije z odraslimi Gluhimi
delavnost – inferiornost		pomanjkanje ekspresivnega jezika za izražanje domiselnih, abstraktnih misli	otrok uporablja svojo domišljijo in raziskuje, kako stvari delujejo
		otrok lahko občuti manjvrednost, podrejenost nasproti sliščim vrstnikom	otrok je nagrajen za znanje in v sebi zazna občutek dejavnosti/delavnosti
V	11–18 let	Gluhi najstniki se lahko zavedajo le Sliščeče kulture (če je ta otrok edini vključen gluhi dijak v redno šolo – integracija)	Gluhi najstnik se zaveda obeh kultur – Gluhe in Sliščeče
jasna identiteta – identitetna zmedenost		naučena odvisnost se lahko okrepi zaradi šibkih komunikacijskih spretnosti	stremi za tem, da postane čim bolj neodvisen od svojih staršev in si prizadeva vključiti v eno od kultur ali v Sliščečo ali v Gluho. Vprašanje pripadnosti.
		najstniki se težko spoprijemajo s sliščečo okolico, lahko se počutijo osamljeni in izolirani (odvisno od šolskega okoliša)	otrok se lahko zanese na vrstniško skupino, če potrebuje pomoč (odvisno od šolskega okoliša)
VI	18–25 let	Gluhi odrasli se lahko aktivno vključijo v Gluho skupnost	Gluhi odrasli se lahko aktivno vključijo v Gluho skupnost
intimnost – izolacija		iščejo si partnerja	iščejo si partnerja
		čas zaposlovanja in dela	čas zaposlovanja in dela
		lahko se družijo več s člani Gluhe skupnosti kot s člani svoje sliščeče družine	lahko se družijo več s člani Gluhe skupnosti kot s člani svoje gluhe družine
		začnejo sodelovati s skupnostjo, družbo in lahko delijo svoje znanje, izkušnje z družino	začnejo sodelovati z Gluho skupnostjo, družbo
VII	25–50 let	usmeritev svoje energije na svoje otroke	usmeritev svoje energije na svoje otroke
generativnost – stagnacija		lahko si prizadevajo vzpostaviti sodelovanje s sodelavci v službi (obstaja lahko občutek omejenega napredovanja zaradi izgube sluha)	lahko si prizadevajo vzpostaviti sodelovanje s sodelavci v službi (obstaja lahko občutek omejenega napredovanja zaradi izgube sluha)
		Gluhi odrasli lahko postanejo aktivno vključeni v Gluho skupnost, to je odvisno od nivoja komunikacije, samopodobe in identitete	ostaja aktiven član Gluhe skupnosti

stopnja	čas	Gluh otrok/Slišišči starši	Gluh otrok/Gluhi starši
VIII	50+ let	Gluhi odrasli dosežejo čas upokojitve	Gluhi odrasli dosežejo čas upokojitve
popolnost – življ. obup		ozirajo se nazaj z občutkom zadovoljstva/popolnosti ali z občutki obupa	ozirajo se nazaj z občutkom zadovoljstva/popolnosti ali z občutki obupa
		razvijejo občutek zadovoljstva, saj so dosegli svoje zastavljene cilje	razvijejo občutek zadovoljstva, saj so dosegli svoje zastavljene cilje

Ker pričujoča raziskava vključuje vzorec gluhih in naglušnih mladostnikov, sta v nadaljevanju bolj podrobno opisani zgolj peta in šesta stopnja psihosocialnega razvoja, saj se le ti dve nanašata na obdobje mladostništva od 11 do 18 let ter od 18 do 25 let.

Peta stopnja po Eriksonu se imenuje jasna identiteta vs. identitetna zmedenost (obdobje od 11 do 18 let).⁹ Posameznik z vstopom v to stopnjo doseže že pomemben napredek v zavedanju sveta okoli sebe. Predhodno je razvil občutek temeljnega zaupanja in znanja ter sedaj stremi za tem, da se popolnoma osamosvoji in postane samostojna neodvisna oseba. V začetnem obdobju sedmih let se poskuša posameznik osamosvojiti od staršev in proti koncu tega obdobja bo usmerjal svojo pozornost k postavitvi trdne vloge v skupnosti oziroma družbi. Mladostnik se torej osredotoča na svoje mesto v skupini in se bolj ukvarja s tem, komu sme zaupati, za kakšen poklic naj se odloči in kako ga bodo sprejeli vrstniki, in ne nazadnje, kako bo sprejet v družbi.¹⁰

Primarna naloga te stopnje je odkrivanje novega pomena identitete, ki jo mladostnik oblikuje na dva načina hkrati. Prvi je retrospektiven, kjer mladostnik znova rešuje in podoživlja nerešene konflikte iz otroštva. V prikazanem razvojnem modelu (tabela 1) s tem načinom sovpadajo prvi štirje razvojni konflikti. Drugi način oblikovanja identitete je prospektivnega značaja, kjer posameznik oblikuje svojo identiteto tako, da nezavedno anticipira vse prihodnje temeljne krize, v katere bo zapadel kot odrasla oseba.

Gluh mladostnik, ki išče svojo identiteto, je v še bolj stresnem položaju kot njegov slišišči vrstnik. Najprej se mora soočiti z gluhoto in se odločiti, v kateri družbi, skupnosti se bo najbolje počutil. Ključnega pomena pa je dejstvo, da se mora sprijazniti s tem, da je "drugačen" in da ne bo nikoli popolnoma funkcioniral kot "slišišči član" skupnosti. Odločiti se mora, ali se bo primarno družil z Gluho skupnostjo ali s slišiščim svetom in/ali bo fluktuiral/kolebal med obema svetovoma.¹¹

⁹ Ibid.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Ibid.

Ko je posameznikova identiteta oblikovana do te stopnje, vstopi v stadij zgodnjega odraslega obdobja, kjer je v ospredju intimnost nasproti izolaciji. To predstavlja šesto stopnjo po Eriksonovem modelu, kjer posameznik povečuje svoje zavedanje o tistih, ki ga obkrožajo, in hkrati razume, kdo je, kaj so njegove prednosti, in išče tiste ljudi, s katerimi bi se družil, socializiral.¹² Posameznik je sedaj osredotočen na to, kaj lahko ponudi drugim tako v odnosu do dela kot ljubezni. Povezanost s starši se manjša in mladostnik želi najti svoje mesto v družbi kot produktivno živo bitje. Oznaka zdrave individualne osebnosti se kaže v zmožnosti razvijanja zrelega odnosa na delovnem mestu kot tudi s partnerjem. Za tiste posameznike, ki so *uspešno* prešli identitetno krizo, bodo lažje razvili pravi odnos do intimnosti v širšem pomenu besede. Tisti, ki so nezadovoljni s svojo identiteto, bodo nasprotovali druženju z drugimi zaradi strahu pred tem, da bi izgubili svojo primarno identiteto.¹³

Na tem nivoju se mora posameznik zavedati, da kot oseba pripada širši družbi in jo s tem tudi oblikuje. Posameznik naj bi imel pozitivna stališča do sebe in naj bi poskušal deliti svoje pozitivne izkušnje z drugimi tako v socialnem kot poklicnem smislu. Če oseba ne najde prijateljev niti v svojem okolju niti med sodelavci, lahko postane notranje prazna in se spopada z občutji samote.¹⁴ Skozi to stopnjo Gluhi posamezniki, odrasli, ki so obiskovali šole za gluhe in se družili z Gluho skupnostjo, iščejo "intimnost" znotraj te skupine, tako kot so raziskovali svojo vlogo v družbi. Tisti, ki so bili nezmožni vzpostaviti svojo lastno identiteto in se niso mogli umestiti v nobeno od kultur, so lahko izkusili globoka občutja izolacije.¹⁵

Pomen kulturne identitete za gluhe mladostnike

Model razvoja kulturne identitete gluhih lahko primerjamo z logiko razvoja modelov kulturne in rasne identitete. Spreminjanje ali oblikovanje identitete poteka skozi pridobivanje pozitivnega mnenja v zvezi s pripadnostjo določeni skupini/manjšini. Avtorji opazajo, da manjšine kažejo podobne vzorce prilagajanja kulturnemu zatiranju, zato so se razvili modeli razvoja rasne/kulturne identitete.¹⁶ V ZDA obstaja več modelov rasne kulturne identitete, na primer: azijski Američani, afriški Američani, Latinskoameričani in ameriški Indijanci, ki imajo vsak svojo specifično kulturno dediščino, v kateri se globoko razlikujejo. Eden izmed teh modelov je tudi model razvoja identitete ameriških črncev/temnopoltih – BID (Black Identity Development Model), na katerem sloni model

¹² Ibid.

¹³ Ibid.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Derald W. Sue in David Sue, *Counselling the Culturally Diverse. Theory and Practice* (4th Ed), Canada: John Wiley & Sons, Inc, 2003.

razvoja gluhe identitete – DID (Deaf Identity Development). Kot je značilno pri drugih modelih R/CID-a, (Racial/Cultural Identity Development), lahko predvidamo, da Gluha oseba vse življenje prehaja skozi te stopnje in prek tega dosega vedno bolj kompleksno razumevanje in integracijo svojih čustvenih zaznav.

Glickmanov model razvoja kulturne identitete gluhih

Glickman je bil eden prvih, ki je prepoznal pomen kulturne identitete za gluhe osebe in razvil model kulturne identitete na podlagi uporabe svojega instrumenta za ocenjevanje kulturne identitete gluhih (DIDS, Deaf Identity Development Scale).¹⁷ V njegovem modelu so razvojno povezani štirje tipi kulturne identitete (kulturno slišča identiteta, kulturno marginalna identiteta, poglobljena Gluha identiteta, bikulturalna identiteta): gluha oseba, ki je odrasčala v sliščem okolju, najprej oblikuje sliščo identiteto. Osebe s sliščo identiteto obžalujejo, da ne slišijo, se imajo za invalide, se družijo le s sliščimi, se izogibajo gluhih in ne cenijo znakovnega jezika ali ga prezirajo. Zaradi težav pri komunikaciji in socializaciji v svetu sliščih na neki točki svojega življenja preidejo na naslednjo stopnjo razvoja svoje identitete, v kateri ne želijo več pripadati slišči skupnosti, vendar še niso integrirani v skupnosti gluhih, ne pripadajo nikamor in zato razvijejo obrobno identiteto. Osebe z marginalno identiteto ne čutijo pripadnosti ne skupnosti gluhih ne sliščih. Pogosto so zagrenjeni, počutijo se nesprejeti; poslušalce idealizirajo, hkrati pa do njih čutijo sovraštvo. V tej krizi identitete pridejo v stik z drugimi gluhihimi osebami, odkrijejo vrednost in pomen znakovnega jezika, začnejo razvijati zanimanje zanj, se ga učijo in se vedno bolj vključujejo v življenje gluhe skupnosti ter postopoma oblikujejo identiteto gluhih. Ljudje z identiteto gluhih pogosto idealizirajo svet gluhih, podcenjujejo pa slišči svet. Kot odziv na vse dosedanje negativne izkušnje življenja v sliščem okolju imajo nekateri od teh ljudi zelo radikalna stališča, so proti uporabi govora, slušnih aparatov in polževih vsadkov, imajo tudi bolj negativen odnos do sliščih kot do gluhih, ki uporabljajo slušne aparate in se sporazumevajo z govorom. In končno, ko se naučijo znakovnega jezika in najdejo svoje mesto, varnost in prijatelje v skupnosti gluhih, znova odkrijejo in sprejmejo vrednote slišče skupnosti, s čimer dosežejo zadnjo stopnjo razvoja svoje identitete, oblikujejo bikulturalno identiteto, tj. pripadnost obema kulturama. Ljudje z dvokulturno identiteto svojo izgubo sluha obravnavajo z vidika različnosti, opazujejo slabosti in prednosti tako gluhih kot sliščih ljudi, spoštujejo znakovni in govorni jezik, imajo tako gluhe kot slišče prijatelje in se dobro znajdejo tako v svetu gluhih kot v svetu sliščih. Kakšno kulturno identiteto si bo oblikovala gluha oseba, je v veliki meri odvisno od več dejavnikov: od resnosti njene okvare, izgube sluha (stopnje izgu-

17 Neil Glickman, What is Culturally Affirmative Psychotherapy?, *Culturally Affirmative Psychotherapy with Deaf Persons* (ur. Glickman in Harvey), Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, 1996, str. 1–56.

be sluha), slušnega statusa staršev gluhe osebe (gluhi/naglušni starši) in načina komunikacije v družini (govorni jezik/znakovni jezik), vrste šole in jezika, v katerem se gluhi otrok sporazumeva.

Zaradi svojih razvojnih okoliščin in izkušenj se lahko gluha oseba poistoveti s skupnostjo sliščih, skupnostjo gluhih, z obema skupnostma ali pa z nobeno skupnostjo (pojasnilo v tabeli 2).

Tabela 2: Povzetek modela razvoja identitete Gluhih – DIDS¹⁸

stopnja	referenčna skupina	pogled na gluhoto	pogled na Gluho skupnost	emocionalna osnova
sliščea	sliščea	patološki	neizobraženi, stereotipni	obup, depresija
marginalna	preklapljanje	patološki	preklaplja s pozitivnega na negativno in obratno	zmedenost, konflikt
poglobljena	Gluha	kulturološki	pozitiven, neodbijajoč	jeza/'zaljubljenost v Gluhoto'
bikulturalna	Gluha	kulturološki	pozitiven, osebni, integriran	samosprejetje, skupinski ponos

Razumevanje področja gluhot in umeščanje Gluhe identitete v sliščeo dominantno družbo

Že stoletja so se različni strokovnjaki in znanstveniki ukvarjali s problemom gluhot in njeno umestitvijo v širše socialno okolje. Prav tako opredeljujejo različne metode rehabilitacije in postopke šolanja oziroma izobraževanja gluhih ljudi. Še vedno pa se pojavlja vprašanje, kdaj in kako komunicirati z gluhim posameznikom.

Vendar tu ne smemo zanemariti tistih gluhih ljudi, ki so odrasčali med gluhihimi in ki so ves čas svojega obstoja opozarjali na samo definicijo pojma "biti gluhi" oziroma "biti oseba z izgubo sluha". Connor, ki se je zavzemal za oralno metodo in je bil dolgo časa predsednik združenja Alexander Graham Bell Association for Deaf (v nadaljevanju AGBA), pravi, da so vprašanja v zvezi z identiteto ves čas vpeta med metode dela v izobraževanju gluhih ljudi.¹⁹ Še dandanes obstaja veliko nejasnosti glede metodike poučevanja gluhih. Gre za to, da predmet diskusije ni uspešnost posamezne metode, ki jo uporabljamo v razredu, ampak se ukvarjamo s tem, kako gluhega posameznika umestiti v širše socialno okolje z vidika medicinsko-patološkega modela ali socialno-kulturološkega modela.

¹⁸ Ibid., str. 115–154.

¹⁹ Ibid., str. 1–56.

Schow opisuje tri vzorce prilagajanja gluhoti oz. razvoju gluhe identitete:²⁰

1. prva prilagoditev se nanaša na tiste Gluhe ljudi, ki zavračajo svet slišočih in se umeščajo v Gluho skupnost;
2. druga prilagoditev opisuje skupino ljudi, ki zavrača Gluhi svet in Gluhe ljudi in se navdušuje nad zadovoljstvom v slišoči družbi. Schow te ljudi poimenuje kot marginalne/obrobne;
3. tretja prilagoditev se nanaša na Gluhe ljudi, ki so našli podobnosti med gluhim in slišočim okoljem.

O kulturi Gluhih in posameznih vsebinah o razvoju Gluhe identitete nam lahko povedo le tisti Gluhi ljudje, ki pripadajo Gluhi kulturi. Glickman²¹ je v pogovoru z njimi opredelil tri ključne teme.

1. Gluhi ljudje vidijo sebe bolj kot kulturno drugačne kot nezmožne, nesposobne (disabled) in imajo občutek za skupnost. Znajo opredeliti /mi/, /oni (drugi)/ in včasih /mi nasproti njim/.
2. Fluentnost in spoštovanje znakovnega jezika je ključnega pomena za Gluhe posameznike. Gluhi so velikokrat na razpotju glede angleškega jezika (oziroma glede katerega koli drugega govorjenega jezika dominantne skupnosti). Na eni strani spoznavajo pomembnost tega jezika za uspešno vključevanje v širšo družbo in na drugi zavračajo dominantni jezik, ki jim je vsiljen. Podobno ambivalentnost najdemo v odnosu do govora.
3. Gluhi imajo svoj pogled na izobraževanje gluhih otrok in se ukvarjajo z vprašanjem, kako umestiti znak in vrsto znaka v šolski program, kaj pomeni integracija nasproti segregaciji ter kako aktivno vključiti Gluhe posameznike v šolski sistem.

Študija razvoja gluhe kulturne identitete v Sloveniji

Na slovenskem ozemlju do sedaj še ni bilo poudarka na razvoju kulturne identitete gluhih in naglušnih oseb. S pričujočim prispevkom želimo osvetliti problematiko kulturne identitete gluhih mladostnikov kot tudi poudariti pomen razumevanja gluhot in z njo povezanega izobraževanja gluhih in naglušnih mladostnikov. Za namen ugotavljanja kulturne identitete gluhih in naglušnih mladostnikov smo v Sloveniji uporabili *vprašalnik DIDS – Deaf Identity Development Scale za gluhe in naglušne mladostnike* (v nadaljevanju DIDS), ki je zasnovan tako, da ugotavlja pripadnost gluhih ljudi Gluhi skupnosti in kulturi.²² S pomočjo DIDS-a je opisan model identitete gluhih, ki zajema štiri kategorije identitete (HS – kulturno slišoče identitete, MS – kulturno marginalne (obrobne/mejne) identitete, IS – poglobljene Gluhe identitete, BS – bikulturalne identitete), ki temeljijo na odnosu Gluhih z gluho ali slišočo kulturo.

²⁰ Ibid.

²¹ Ibid., str. 1–56.

²² Ibid., str. 115–154.

V raziskavo je bilo vključenih 51 (78,5 %) gluhih in naglušnih mladostnikov s prelingvalno izgubo sluha, kar pomeni, da so oglušeli pred oblikovanjem slovenskega govornega jezika, torej kmalu po rojstvu. 11 (16,9 %) je postlingvalno gluhih, kar pomeni, da so izgubili sluh po usvojitvi jezika. 53 (81,5 %) gluhih in naglušnih mladostnikov ima slišče starše in 12 (18,5 %) gluhe starše oziroma prisotnost izgube sluha v družini (staršev in/ali ožjega sorodstva). Podatek, da ima večina gluhih otrok slišče starše, se sklada s podatki v drugih državah, ki jih zasledimo v različni strokovni literaturi.²³ 59 (45,4 %) gluhih in naglušnih mladostnikov je obiskovalo šole za gluhe in naglušne, le 6 (4,6 %) gluhih in naglušnih je bilo vključenih v večinske šole.

Identifikacija gluhih in naglušnih mladostnikov z Gluho skupnostjo

Obdobje mladostništva je obdobje hitrih sprememb, iskanja samega sebe in identitetne zmedenosti. Ker mladostniki v tem obdobju nimajo jasno začrtanih ciljev, kam in kako v prihodnosti, so tudi rezultati raziskave temu primerni. Gluhi in naglušni mladostniki se približno enako uvrščajo v vse štiri prej omenjene identitetne kategorije DIDS-a. Pričakovali smo večja odstopanja med kategorijami, predvsem na skali IS – poglobljene Gluhe identitete, ki opredeljuje in zagovarja stališča, vrednote Gluhe skupnosti in Gluhe kulture. Zaradi vzorca gluhih in naglušnih mladostnikov, ki so bili zajeti v raziskavo, bi pričakovali, da se bodo ti bolj identificirali z Gluho skupnostjo, saj so bili to mladostniki z najtežjo izgubo sluha (nad 91 dB), ki so se sporazumevali večinoma z znakovnim jezikom oziroma so bili fluentni v znakovnem jeziku. Ugotovitve kažejo, da med skupino prelingvalno in postlingvalno gluhih mladostnikov med posameznimi identitetnimi kategorijami DIDS-a ne prihaja do razlik, razen na skali IS – poglobitve v Gluho kulturo. Večina gluhih in naglušnih mladostnikov se ne identificira z Gluho skupnostjo, ampak so njihove želje razpršene in je odvisno od tega, kako gluhi posameznik doživlja sebe znotraj slišče družbe.

Vpliv oblike šolanja na oblikovanje kulturne identitete gluhih in naglušnih mladostnikov

V študiji je avtorico Kogovšek zanimalo, ali in kje obstajajo razlike v oblikovanju kulturne identitete gluhih/naglušnih mladostnikov, glede na obliko šolanja.²⁴ Mladostniki so bili razdeljeni v dve skupini: na tiste, ki so bili integrirani v rednih

23 Marc Marschark, *Psychological Development of Deaf Children*, New York: Oxford University Press, 1993.

24 Kogovšek 2007.

srednjih šolah (kar je pomenilo tudi nižjo stopnjo izgube sluha), in tiste, ki so se šolali v ustanovah za gluhe in naglušne, kar predstavlja segregirano obliko šolanja (v tem primeru so imeli mladostniki zelo veliko izgubo sluha oziroma so bili popolnoma gluhi). Ugotovljeno je bilo, da se skupini integriranih in segregiranih razlikujeta v oblikovanju gluhe kulturne identitete v skali IS, ki pogloblja pripadnost Gluhi kulturi. Razlike na skali IS je bilo pričakovati, saj je bilo v vzorec vključeno malo integriranih GNM in več tistih, ki so se šolali skupaj v Zavodu za gluhe in naglušne v Ljubljani, so bili pretežno prelingvalno gluhi in so uporabljali fluenten znakovni jezik kot sredstvo sporazumevanja med seboj. Skupina gluhih in naglušnih mladostnikov, ki se je šolala v segregirani obliki šolanja (Zavod za gluhe in naglušne Ljubljana), izraža večjo nagnjenost k oblikovanju Gluhe identitete. Rezultati so pričakovani, saj je to skupina ljudi, ki je med seboj enaka v določenih stališčih, vrednotah, mnenjih in pogledih glede gluhote in se zavzema za uporabo znakovnega jezika v izobraževalnem procesu. Želja gluhih mladostnikov je, da bi šole/ustanove, kjer se izobražujejo gluhi otroci, vodila Gluha oseba, ki bi poznala potrebe gluhega posameznika in na podlagi tega oblikovala takšen način izobraževanja in rehabilitacije, ki je sprejemljiv in učinkovit za gluhe. Torej gluhi posamezniki, ki uporabljajo znakovni jezik in so gluhi od rojstva in gre za popolno gluhoto, niti ne potrebujejo slušnih pripomočkov, saj zanje pravijo, da si z njimi nimajo kaj pomagati. Ob tem si lahko ustvarimo mnenje, da želijo Gluhi ljudje z identiteto pogreznitve voditi in usmerjati vse ustanove za Gluhe, kjer bi poučevali Gluhe otroke in jim svetovali. Slišči ljudje pa bi s tem imeli manj pomembno vlogo v življenju Gluhih. Vizija nekaterih je tudi ta, da bi slišče ljudi povsem umaknili, izločili iz nekaterih programov, ki zadevajo gluho populacijo.

Med skupino gluhih/naglušnih mladostnikov, ki imajo vsaj enega gluhega starša, sorojenca ali daljnega sorodnika, in skupino tistih, ki imajo slišče starše, sorojence, širše sorodstvo (razlike med gluhimi in naglušnimi mladostniki, glede na izgubo sluha ali status slišanja v družini), obstajajo razlike pri oblikovanju gluhe kulturne identitete na skalah BS, MS in IS. Skala BS je bila v največji korelaciji, nato ji je sledila MS in na koncu kategorija IS. Takšen rezultat je pričakovan, saj je pri oblikovanju gluhe kulturne identitete izredno pomembno, kakšen odnos imajo mladostniki s svojimi starši, kako sprejemajo gluhoto in kateri način komunikacije uporabljajo za medsebojno sporazumevanje. V teoriji razvoja o gluhi identiteti smo zasledili podatek, da je najbolj »zdrava« zaželeno bikulturalna osebna identiteta. Gluhi bikulturalni mladostniki lahko definirajo pomen kulturalne Gluhote bolj široko, objektivno in brez predsodkov. Rezultati kažejo, da se gluhi in naglušni nikakor ne identificirajo s sliščim okoljem, čeprav bi nekateri želeli biti podobni sliščim, vendar zgolj na področju komunikacije, ki ponuja večje možnosti razumevanja tako s starši kot z vrstniki.

Sklepne ugotovitve

Naša spoznanja se skladajo z nekaterimi ugotovitvami iz literature, ki opisujejo značilnosti Gluhe identitete.²⁵ Položaj pogreznitve v Gluho identiteto je evidenten za tiste tradicionalne vsebine v zvezi z Gluhimi, ki zadevajo način komunikacije, pomen Gluhote, interakcije med Gluhimi in slišječimi ljudmi, nadzor in vodenje ustanov Gluhih. Razlike pri oblikovanju gluhe identitete je bilo mogoče pričakovati, saj je zelo pomembno, ali imajo gluhi mladostniki v svoji družini slišče starše ali gluhe oziroma gluhe ali slišče sorojence. Hkrati ima velik pomen tudi to, kako starši vzgajajo svojega otroka in sprejemajo njegovo gluhoto in kam, v katero okolje in šolo, so vključeni gluhi otroci. Gre za prvi poizkus raziskave, kjer so gluhi in naglušni mladostniki podajali samooceno oziroma izpolnjevali vprašalnik o stališčih, ki opredeljujejo področje gluhote. Načrt modela razvoja kulturne identitete Gluhih je težko določiti, saj ljudje izgubijo sluh v različnih obdobjih in različnih okoliščinah. Razvoj kulturne identitete Gluhih je torej zelo težak in zapleten proces. Model, ki je bil predstavljen (Deaf Identity Development Scale – DIDS), je zgrajen na logiki modela R/CID (Racial/Cultural Identity Development), modificiran je bil le toliko, da se lahko uporabi pri gluhih posameznikih (upoštevane so bile specifične okoliščine gluhote), in nam poskuša razjasniti dileme povezane z gluhoto.

Empirične študije o kulturni identiteti so neizogibne na vzorcu študentov, dijakov, saj to povečuje vrednost modela ne samo tistih ljudi, ki so izgubili sluh kmalu po rojstvu ali z rojstvom, ampak tudi za člane drugih manjšin. Obstaja zelo malo razpoložljivih virov, ki bi vsebovali raziskave vpliva spola, rase in drugih razlik na razvoj in oblikovanje kulturne identitete za kakršno koli manjšino, kaj šele za skupino Gluhih/gluhih ljudi.²⁶

Veliko etničnih rasnih manjšin ter večina gluhih, ki je rojena v sliščih družinah, si po navadi ne deli enake kulturne orientacije (slišči/gluhi); npr. slišči otroci gluhih staršev, gluhi otroci sliščih staršev in naglušni otroci sliščih staršev se v večji meri kot gluhi otroci gluhih staršev nagibajo k slišči in marginalni kulturni identiteti; naglušni otroci gluhih staršev pa se bolj nagibajo k slišči identiteti kot gluhi otroci gluhih staršev, ki se nagibajo h gluhi ali dvokulturni identiteti. Gluhi otroci sliščih staršev in naglušni otroci sliščih staršev težijo k slišči identiteti, vendar bodo sčasoma gluhi otroci sliščih staršev oblikovali gluho kulturno identiteto, medtem ko bodo naglušni otroci sliščih staršev ohranili sliščo identiteto. Slušni status staršev je torej povezan z razvojem identitete gluhih otrok.²⁷

25 Glickman 1996, str. 115–154.

26 Ibid.

27 Manfred Hintermair, Self-esteem and Satisfaction with Life of Deaf and Hard-of-Hearing People – A Resource Oriented Approach to Identity Work, *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 13, 2008, št. 2, str. 278–300.

Kulturna identiteta je torej povezana z oblikovanjem samopodobe, z duševnim zdravjem kot tudi s kakovostjo življenja gluhih ljudi, zato ima kulturno-sociološki model razumevanja gluhotе osrednjo vlogo pri razvoju identitete gluhih, ki se lahko kasneje v procesu vzgoje in izobraževanja gluhih otrok izkaže kot prava izbira. Čeprav ima večina (90 %) gluhih otrok slišče starše, jih lahko le 10 % usvoji znakovni jezik z naravnimi interakcijami v družini.

Za gluhe otroke sliščih staršev so šole za gluhe in naglušne, kjer se uporablja znakovni jezik, kraj akulturacije v kulturo gluhih. Zaradi tega dejstva v nasprotju z vseprisotnim trendom deinstitucionalizacije na področju gluhotе tako gluhi sami kot Svetovna zveza gluhih nasprotujejo zapiranju specialnih šol za gluhe. Vrsta šole, ki jo obiskuje gluhi otrok, je torej pomemben dejavnik pri razvoju kulturne identitete, čeprav ni odločilen. Rezultati tujih študij kot tudi naše podpirajo stališča o pomenu znakovnega jezika in akulturacije v kulturo gluhih, kjer je pomembno sistematično delo za obvladovanje drugega jezika in uvajanje vsebin, povezanih s kulturo gluhih, v izobraževalne programe. Prav tako je treba zagotoviti zadosten stik z drugimi gluhihimi otroki in odraslimi.

Viri in literatura

- Bat-Chava, Yael: Diversity of deaf identities, *American Annals of the Deaf* 145, 2000, št. 5.
- Erikson, Erik: *Homburger Identity, youth and crisis*, New York: Norton, 1968.
- Glickman, Neil: What is Culturally Affirmative Psychotherapy?, *Culturally Affirmative Psychotherapy with Deaf Persons*, (ur. Glickman in Harvey), Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, 1996.
- Glickman, Neil: The Development of Culturally Deaf Identities, *Culturally Affirmative Psychotherapy with Deaf Persons* (ur. Glickman in Harvey), Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, 1996.
- Glickman, Neil, Gulati, Sanjay: *Mental Health Care of Deaf People. A Culturally Affirmative Approach*, Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, 2003.
- Hintermair, Manfred: Self-esteem and Satisfaction with Life of Deaf and Hard-of-Hearing People – A Resource Oriented Approach to Identity Work, *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 13, 2008, št. 2.
- Kogovšek, Damjana: *Vloga kulturne identitete v rehabilitaciji gluhih mladostnikov*, Doktorska disertacija, Univeza v Ljubljani, 2007.
- Scheetz, Nanci A.: *Orientation to Deafness*, Needham Heights, Massachusetts: Allyn and Bacon, 2001.
- Sue, Derald W., in Sue, David: Counselling the Culturally Diverse. *Theory and Practice* (4th Ed), Canada: John Wiley & Sons, Inc, 2003.
- Teruggi, Lilia A.: *Jedna škola, dva jezika. Iskustvo dvojezičnosti u vrtiću i osnovnoj školi u Cossatu*, Zagreb: Hrvatsko društvo tumača i prevoditelja znakovnog jezika gluhih i ERF, 2014.